

DİNDAR CUMHURİYET ARAYIŞLARI

Padişahlıkla idare edilen Osmanlı Devletinin, Hitler Almanya'sında veya Mussolini İtalya'sında olduğu gibi, ırkçı bir diktatörlükle idare edildiğini söylemek tarihi realiteleri saptırmak anlamına gelir. Çünkü Osmanlı yönetim şeklinde padişahlar tamamen sınırsız bir yetkiye sahip değillerdi. Aynı zamanda İslamın "kardeşlik" potasında eridikleri için de ırkçılığı ön plana çıkarmamışlardı.

Osmanlı döneminde idarecilerin yapması muhtemel yanlışlıklar, İslam'dan kuvvetini alan çeşitli kontrol mekanizmaları tarafından engelleniyordu. Örneğin; Kanuni Sultan Süleyman tarafından çıkarılan Kanunnamelerin, böyle bir kontrol mekanizmasını oluşturma hedefine yönelik olduğu söylenebilir. Diğer taraftan Yavuz Sultan Selim ile birlikte padişahların "halife" de olmaları, dini bir yükümlülük de getirmiş ve "otokontrol" sistemi teşekkül etmiştir.

Ancak mutlakiyet benzeri bir yönetim şeklinin, İslamın ilk başlarında ortaya çıkıp, dört halife ile devam eden bugünkü seçimi de çağrıştıran "biat" sistemine uygunluk arz ettiği söylenemez. Babadan oğula geçen padişahlık ve halifelik Emevi döneminden beri devam eden İslamın ruhuna aykırı bir geleneğin uzantısından ibarettir. Bunun için halkın veya idari sistemin, bazen keyfî, bazen de "mecburi" bir şekilde istibdada kaydığı vaki olmuştur. İslamın hürriyet anlayışında ise istibdat yoktur; kula kul olmak değil, Allah'a kul olmak vardır. Aslında baskıyı netice veren diktatörlük insan fıtratına aykırıdır. Bir dine inanın inanmasın herkeste baskıya karşı koyma ve isyan etme duygusu vardır. Bu se-beple diktatörlük, yalnız İslam topluluklarında değil, bütün toplumlarda toplumsal muhalefetle karşılaşmıştır. Avrupa'da ortaçağda kilisenin halk üzerindeki baskısı, reform hareketlerini doğurmuş, Hıristiyanlık çeşitli mezheplere bölünmüştür. Dünya tarihinde baskıya boyun eğmeyen pek çok örnek görmek mümkündür.

İşte Sultan Abdülhamid'in Bediüzzaman'ın ifadesiyle "*mecbur kaldığı istibdadına*" karşı toplumun her kesiminden yükselen muhalefet sesleri, esasen fıtrata uygun seslerdi. Bu yüzden Birinci ve İkinci Meşrutiyet denemeleri ile bu toplumsal muhalefet bastırılmaya, frenlenmeye çalışılmıştır.

Dini Atmosfer

Ülkemizi işgal eden İngiliz, Fransız İtalyan ve Yunan gibi düşman kuvvetlere karşı Anadoludan başlayan kurtuluş hareketinin önemli bir karakteristiği vardır. Bu özellik Anadolunun çeşitli yerlerinde yapılan kongrelerde hazırlanan bildirimlerde de kendini göstermektedir.

Örneğin Erzurum Kongresinde "*saltanat ve hilafetin kurtuluşu için yapılacak faaliyetler*"den bahsedilmektedir. İşte yokluklar içinde kıvranan Anadolu insanını

---

harekete geçiren hususların başında hilafet merkezinin ve halifenin tehlikede olması vardır. Yani burada “*din unsurunun*” büyük bir ehemmiyeti haiz olduğu anlaşılmaktadır. Kurtuluş Savaşında sarıklı mücahitlerin oynadıkları rol de inkar edilemez gerçekler arasındadır. Hatta Celal Bayar’ın “*Galip Hoca*” adıyla Anadoluyu karış karış dolaşıp, halkın dini hissiyatını galeyena getirmeye çalıştığı da yakın tarihimizin unutulmaz sayfaları arasında yer almaktadır.

*Halkın topyekün gayretleriyle elde edilen zaferin akabinde, 23 Nisan 1920’de Büyük Millet Meclisi açılmıştır. BMM’nin açılışında da Kurtuluş Savaşının ve o savaşı zaferle sonuçlandıran halkın ruhuna uygun olarak, “dini atmosferin hakim olduğu” tarihen sabittir. **BMM’nin açılışının** Cuma gününe tesadüf ettirilmesi, Hacı Bayram Camiinde kılınacak Cuma namazından sonra, sakal-ı şerif ve sancak-ı şerif taşınarak, mevlidler okunarak, kurbanlar kesilerek, dualarla açılışın yapılması, dini atmosferin hakimiyetini açık bir şekilde göstermektedir.*

Bunun yanında BMM’de de demokratik bir hava vardı. Hassas konuların müzakeresinde çok şiddetli tartışmaların çıktığı, ikinci ve birinci gruba mensup olan milletvekillerinin birbirlerine girdikleri bilinmektedir.

Dikensiz Gül Bahçesi

Mecliste milletin ve dinin lehinde olan konuların savunucularının çok olması Meclis başkanını rahatsız etmiş olacak ki, birinci Lozan görüşmelerinin inkıtaa uğradığı bir zamanda meclis aniden feshedilmiştir. Kısa bir müddet sonra ise iki dereceli bir seçimle Meclis yeniden teşekkül ettirildi. Fakat yeni kurulan meclis adeta dikensiz bir gül bahçesine çevrilmişti.

Birinci Mecliste problem çıkardığı ileri sürülen ve ikinci gruba mensup olan milletvekillerinden çoğu bu meclise sokulmamıştır. İşte bu uyumlu meclis, hem Lozan antlaşmasını imzalamış, hem Cumhuriyeti ilan etmiş, hem de bir dizi inkılapları gerçekleştirmiştir. İşte Cumhuriyetin ilanından sonra ortaya koyulan tavrın, ne dinî, ne de demokratik bir yönü vardır.

Halbuki Bediüzzaman Said Nursi, Mustafa Kemal’in ısrarlı davetleri üzerine gittiği Ankara’da BMM’de yayınladığı bir bildiriye ekseriyeti dindar olan bu milletin fitratına uygun bir cereyan verilmesini milletvekillerinden istemiş, onları dinde laubalilik yapmamaya çağırmış, namaz gibi hususlarda hassas olmaya davet etmiştir. Hatta bu beyannamenin sonunda “bu inkılabın temel taşları sağlam gerek” ifadesini kullanma ihtiyacı duymuştur. (*Said Nursi, Tarihçe-i Hayat, Sözler Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 125-126*)

İstismar Edilen Cumhuriyet

Zaman zaman diktatörlüğe kayan padişahlıktan Meşrutiyete, Meşrutiyetten Cumhuriyete geçilmiş olması elbette Türkiye için bir kazançtır. Fakat geçen süre, Cumhuriyetin çeşitli şekillerde istismar edilerek, istibdada alet edildiğini

---

göstermiştir. Esasen Cumhuriyetin kendisi böyle bir istismarı hak etmemektedir. Ona bu zulmü reva görenlerin, Cumhuriyetle beraber “cumhur”u yani halkı, kamuoyunu da “rencide” ettikleri çok iyi bilinmelidir.

Burada ilginç olan bir nokta var: Kurtuluş Savaşında ve BMM’de hakim olan “dini atmosfer” Cumhuriyetin kuruluşunda da egemendir. Nasıl olduğunu Süleyman Demirel’in bir beyanatından öğrenelim:

*“TC Devleti kuruluşta dinî bir devlettir. 1928’e kadar devam eden bu anayasa, **“Devletin dini, din-i İslam”**dır diyor. 1928’de “din-i İslam”dır tabiri kaldırılıyor. Laik tabiri yok. 14 sene sonra, 1937’de laiklik tabiri geliyor.” (Cumhuriyet, 5 Ocak 1987)*

Buradan anlaşılan mânâ, TC’nin M. Kemal’in Cumhurbaşkanlığını yaptığı beş senelik devrede, Laik bir devlet olmadığıdır. Bu tarihi gerçeği görmezden gelmenin veya saptırmanın mümkün olmadığı açıktır. O halde Cumhuriyetimiz kendisini o güne getiren şartlara da uygun olarak “dindar bir cumhuriyet” idi. İşte bu Cumhuriyet Bediüzzaman’ın hürriyet, meşrutiyet ve cumhuriyet tahlilleri ile de paralellik arz etmektedir. Onun bu tahlillerdeki çizgisi, **“meşrutiyet-i meşrua”, “hürriyet-i şer’iye”, “dindar cumhuriyet”** kavramlarıyla hatlarını belirgin hale getirmiştir.

Cumhuriyetin Özellikleri

Said Nursi’nin cumhuriyetle ilgili değerlendirmelerine dikkat edildiğinde, cumhuriyetin kuruluş amacına nasıl hizmet edebileceği ve özellikleri fark edilebilir.

Her şeyden önce o kendisinin “dindar bir cumhuriyetçi” olduğunu söylemektedir. Cumhuriyete taraftar olmanın selef-i salihine muhalefet anlamı taşımadığına temas eden Nursi, meseleye şu şekilde açıklık getirmektedir:

“Hulefa-i Raşidin hem halife, hem reis-i cumhur idiler. Sıddik-i Ekber (r.a.) Aşere-i Mübeşşereye ve Sahabe-i Kirama elbette reis-i cumhur hükmünde idi. Fakat manasız isim ve resim değil, belki hakikat-ı adaleti ve hürriyet-i şer’iyeyi taşıyan mana-yı dindar cumhuriyetin reisleri idiler.” (Said Nursi, Şualar, Sözler Yayınevi, İstanbul, tarihsiz, s. 304)

Diğer taraftan Said Nursi, meşrutiyetle aynı kategoride gördüğü cumhuriyetin özelliklerini sayarken, **“adalet, meşveret ve kanunda inhisarı kuvvet”**i zikretmektedir. (26 Şubat 1909, Volkan, sayı 70) Bunun yanında, cumhuriyetin fikir

---

ve vicdan hürriyetini en geniş mânâsıyla tatbik ettiğini ve demokrasi kanunlarını içinde barındırdığını” ifade etmektedir. (*Said Nursi, Emirdağ Lahikası II, Sözler Yayınevi, İstanbul, 1959, s. 192*)

Buna göre Bediüzzaman’ın “dindar cumhuriyet” anlayışının ana umdeleri de ortaya çıkmış olmaktadır. Bu umdeler din ile cumhuriyet arasında bir paralellik olduğunu da göstermektedir.

Adil Cumhuriyet

Her şeyden önce, cumhuriyetin dayanması gereken en önemli prensip “adalet”tir. Bir devletin zulümle payidar olması mümkün değildir. Adaletin kelime anlamı, eğri olan bir şeyi doğrultmak demektir. Buna göre adalet toplumda meydana gelen ve hukuk dilinde haksızlık olarak nitelendirilen **“eğrilikleri”** doğrultmak anlamında kullanılmaktadır. Buna bağlı olarak adaletin esas amacı, kanun önünde herkesi eşit hale getirmektir, fertlerin veya yöneticilerin kimseye haksızlık etmemesi, mahkemelerin adalet dağıtmasıdır. Birilerine zulmedildiği zaman da bu zulme taraftar olmamak, zalimin değil mazlumun yanında yer almaktır.

Bediüzzaman’ın cumhuriyetin temel bir niteliği olarak zikrettiği bu **adalet** kavramının, Kur’an’ın temel kavramlarından biri olduğunu ifade etmemiz yerinde olacaktır. Cenab-ı Allah Kur’an’da adaleti emretmektedir. (Nisa, 4/58; Nahl, 16/90) Zulüm ise Allah’ın sevmediği bir sıfattır. (Â-i İmran, 3/57) Kur’an’a göre Allah, zalimleri hidayete erdirmez. (Â-i İmran, 3/86)

“Bir kişinin hatasıyla başkası sorumlu tutulmaz.”

anlamındaki ayet, adalet-i hakikiyeyi ifade etmektedir. Buna göre, toplum için ferdin feda edilmesi, bir canı için bir geminin yakılması veya batırılması mümkün değildir. Hatta doksan dokuz canının yanında bir masum dahi olsa, yine masuma zulmedilip, “kurunun yanında yaş da yanar” denilerek onun hakk-ı hayatı elinden alınamaz. Cumhuriyetle idare edildiği iddia edilen bir ülkede, bir kaç canı yüzünden bir köyün yakılmaması gerekir. Eğer yakılıyorsa, Cumhuriyetin adalet prensibi tam işlemiyor demektir.

Meşverete Dayalı Cumhuriyet

İkinci olarak cumhuriyet, **meşveret** esasına dayanmalıdır. Kur’an’da iki ayet meşvereti teşvik etmektedir. (Şura/38, Al-i İmran/159) Meşveretin nasıl olacağı, meşveret edilecek kişilerin sayısı ve niteliği örfe bırakılmıştır. Önemli olan meşveret prensibini ihya etmektir. Dindar bir cumhuriyet idaresi diyebileceğimiz Hulefa-i Raşidin döneminde, tıpkı Peygamberimiz zamanında olduğu gibi meşverete gerekli

---

ehemmiyet verilmiştir. Ancak Emevi döneminden itibaren bu meşveret yaşatılmadığı için, kendi başına buyruk idareciler çıkmıştır ve zulümler de eksik olmamıştır.

Kur'an'a uygun olan cumhuriyetin bu meşveret prensibi, diktatörlüğü engelleyici bir özellik taşımaktadır. Bu sistemde fertlerin ağızlarından çıkan kanun değildir. Kanunlar bir danışma organında alınan kararlarla ortaya çıkar. İdareciye ise o kanunları icra etmek düşer.

Bu sebeple meşveret keyfi idarenin önünde bir sed oluşturmaktadır. Burada şunu da ifade etmekte yarar vardır: Cumhuriyetin önemli bir prensibi olan meşveretin, yani danışmanın toplumun bütün tabakalarında yerleştirilmesi gerekir. Meşveretin toplumsal altyapısı oluşmadan tam olarak uygulanabilmesi mümkün değildir.

Bunun için meşveretin edebiyatını yapmak yetmemektedir. Bunun aileden başlayarak uygulanması önem arz etmektedir. Bir ailede ortak alınan kararların uygula-nabilirliğinin daha fazla olduğu ve aile fertleri arasındaki dayanışmayı arttıracığı da bilinmelidir. Hazret-i Peygamberin, meşveret edenin pişman olmayacağını bildirmesi bu açıdan önem arz etmekte ve evrensel bir özellik taşımaktadır.

Kuvvetin Kanunda Olduğu Bir Cumhuriyet

*Diğer taraftan cumhuriyetin **üçüncü bir prensibi** de, kuvvetin kanunda olmasıdır.* Buna göre böyle bir sistemde kuvvetli olanlar haklı değil, haklı olanlar kuvvetlidir. Çünkü kanunlar haksızdan yana değil, haklıdan yana olmak mecburiyetindedir. Bu sebeple burada haklı olanın üstünlüğünü ve rahatlığını görmek mümkündür. Kuvvetin kanunda olması prensibinin, adalet ve meşveret prensipleriyle bir bütünlük arz ettiği de anlaşılmaktadır.

“Kuvvet kanunda olmalı, yoksa istibdad tevzi olunur” sözü iyi tahlil edilmelidir. Cumhuriyet idaresi, kanunlara istinat etmezse, o ülkede en küçüğünden en büyüğüne kadar bütün birimlerde keyfilik ve istibdad hükümferma olur. Böyle bir ortamda herkes kendisine verilen küçük yetkileri, istibdada alet etme cüretini gösterebilir. İslamın da insanlara keyfi muameleyi onayladığı söylenemez. Cezaların hepsinin bir dayanağı vardır. İslam baştan sona bir kurallar manzumesidir.

Demokratik cumhuriyet

Cumhuriyetin **dördüncü ve beşinci prensipleri** de, *fikir ve vicdan hürriyetini* esas alıp, demokrasi kanunlarını içinde barındırmasıdır. Bunun için cumhuriyet idareleri demokrasiyi benimsemek, demokratik bir yapıya sahip olmak zorundadır. Demokrasiz bir cumhuriyet tasavvur dahi edilemez. Demokrasi ise gerekli bütün hak ve hürriyetlerin kabul edilmesini gerektirmektedir. Demokrasi Allah'a kul olunan, Allah'tan başka kimseye kul olunmayan bir sistemdir.

Bir cumhuriyette din ve vicdan hürriyeti teminat altına alındığı halde, insanlar ibadet hürriyetinden mahrum ediliyorsa, ibadet yapanlara da **“mürteci”** damgası vuruluyorsa, burada tam bir demokrasiden ve cumhuriyetten bahsetmek mümkün değildir. Demokrasiyi benimseyen bir cumhuri idarede, herkesi tek tip kafa yapısına sahip kılmaya çalışmanın ne kadar saçma bir davranış olduğunu ve bunun demokrasi, cumhuriyet adı altında katı bir istibdadın uygulandığını gösterdiğini görmemek için kör olmak lazımdır. Bunun için zorla fikirlere ve vicdanlara kelepçe vurmak, cumhuriyetin prensipleriyle bağdaşmaz.

İslam da bu esasları benimsemiştir. İslam bir fitrat dinidir. İnsan fitratı hiçbir zaman baskı ve zorlamalara tahammül etmemektedir. Allah insanların inanmaya icbar edilmemesini istemektedir. (Bakara, 256) Onlara bir irade hürriyeti vermiştir. Dileyen iman eder, dileyen etmez. İsteyen mümin olur, isteyen kafir. (Kehf, 29) Bunun dışında farklı inançtan olan insanların da İslamın ruhuna uygun olan cumhuri sistemde yeri vardır. Ve onların hayatları da, namusları da, dinleri de vergilerini vermeleri karşılığında masun kılınmıştır.

Cumhuriyetin Uygulanış Biçimi

İşte bu prensiplere dayanan cumhuriyet, gerçek bir cumhuriyet olma niteliği kazanabilir. Ne yazık ki cumhuriyet, ülkemizde başlangıçtan itibaren büyük istismarlara maruz kalmış ve incitilmiştir. Said Nursi'nin ifadesiyle siz,

“İstibdad-ı mutlaka cumhuriyet namını verir, irtidad-ı mutlaka rejim altına alırsanız, sefahat-i mutlaka medeniyet ismi verirsiniz, cebr-i keyfi-i küfriye kanun ismini takarsanız,”, (Nursi, Şualar, s. 242)

o nazenin cumhuriyeti üzmüş, incitmiş, hasta etmiş olursunuz. Elbette ki kanun hakimiyetinin olmadığı, diktatörlüğün izleri görünen ve dinsizliğin dine tercih edildiği ve adaletin yerine zulmün ikame edildiği bir cumhuriyet, gerçek cumhuriyet olma hüviyetinden uzaklaşmış demektir. Said Nursi, gerçek hüviyetini kaybeden böyle bir cumhuriyete muhalefet etmenin (muhalif olduğunu söylemenin) de suç teşkil etmeyeceği kanaatindedir. Ona göre böyle bir muhalefet hiçbir hükümette de suç sayılmamaktadır. (Nursi, *Emirdağ Lahikası- II, Sinan Matbası, İstanbul, 1959, s. 127*) Burada vurgunun cumhuriyetin kendisine değil, uygulanış biçimine olduğu dikkatlerden kaçmamalıdır. Yoksa cumhuriyet ve demokrasinin gelişmesi, olgunlaşması, gerçek rayına oturtulması imkansız hale gelir. Bu ülkenin cumhuriyetle idare edilmesini gerçekten arzu eden kimselerin, cumhuriyetin eksik uygulamalarına karşı fikri muhalefet içinde bulunan ve bunları seslendiren kimselere karşı tahammül göstermesi gerekir.

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti, laik değil, dindar bir cumhuriyet olarak kurulmuştur. Cumhuriyet Halk Fırkasının ilkelerinden biri olarak kabul edilen laiklik, daha sonra cumhuriyetin bir niteliği haline dönüş-türülmüştür. Laikliğin de dindarlara ve dinsizlere ilişmeme prensibi göz ardı edilerek, cumhuriyetin özüyle tezat teşkil eden baskıya alet edildiği görülmüştür. Laikliğin dinsizlik olarak kullanılması ve istibdada alet edilmesi, birinci meclisin açılışında ve cumhuriyetin ilk kuruluşunda hakim olan “dini” havayı bozmuş, esasında cumhuriyeti de isimden ve resimden ibaret olan bir tabelaya dönüştürmüştür. Bir dönem din adına ne varsa ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet perdesi altında şiddetli bir istibdat dönemi hükmetmiştir.

Bugüne geldiğimizde, cumhuriyeti övme sadedinde bir taraftan bağımsızlık, eşitlik ve demokrasi sloganlaştırılırken, diğer taraftan bu gibi hususların sadece sözde kaldığı, bazı insanlara biraz daha fazla eşitlik tanındığı, kanun hakimiyeti adı altında keyfi muamelelerin yapıldığı da görülmektedir. Bunun için ülkemizde demokrasi görünümü altında gizli bir istibdadın hüküm sürdüğü tespiti yapılmaktadır.

Ülkemizde yapılması gereken şey, TBMM'nin ilk kuruluşunda hakim olan, demokratik atmosferi tekrar yakalamak, milletin devlet için değil, devletin millet için olduğu gerçeğinden hareket ederek, Cumhuriyeti Müslüman millete bir baskı aracına dönüştürmekten çıkarıp onu gerçek hüviyetine kavuşturmak ve dindar bir cumhuriyet oluşturmaktır.

Bediüzzaman'ın bu tespitinden anlaşılacak mânâ, cumhuriyetin sahip olduğu özellikleri de dikkate alınarak **“meşveret”** anlamındaki parlamentoyu tam işletip, meşveretin, toplumun bütün tabakalarında yaygınlaştırılması, demokrasinin her kesim tarafından hazmedilip insan haklarının eksiksiz uygulanması, kanun hakimiyetinin tesis edilerek, keyfiliklere son verilmesi, adaletin başına geçirdiği zulüm külahını atıp insanlara huzur ve mutluluk verecek bir araç haline getirilmesi şeklinde olmalıdır.

Cumhuriyetin doğru anlaşılıp tatbik edilmesini, bir avuç idareci elitten bekleme ve ümit etme gafletinden de kurtulunarak, dindar cumhuriyete inanmış gönül erlerinin *-bir zamanlar Bediüzzaman'ın Meşrutiyeti anlatmak için dolaştığı gibi-* bu ülkeyi fedakarlıklar yaparak gezip dolaşmak ve cumhuriyetin gerçek özelliklerini ve niteliklerini hem hakkıyla yaşayıp, hem de bıkmadan usanmadan anlatma yoluna gitmesidir.

Halkın bu hususlarda şuurlandırılmasından başka çıkar yol olmadığını, geçen zaman çok acı tecrübelerle ispat etmiştir. Yoksa Said Nursi'nin ifade ettiği gibi, millet demokrasi ve cumhuriyetten habersiz olacak, kendi haklarının da savunmasını yapmaktan aciz kalacak, bunun sonucunda bizi idare eden bazı “ehl-i hamiyet”i müstebit yapmaya bile sebep olabilecektir.